

ПРОМЕНЕ МОРФОЛОГИЈЕ КОЛОНИСТИЧКОГ НАСЕЉА НОВИ КОЗАРЦИ

Светлана Модић¹

Примљено: 10.08.2014. | Прихваћено: 25.11.2014.

РЕЗИМЕ: *На подручју северног Баната, налази се насеље, Нови Козарци које је у саставу кикиндске општине. Село је настало у 18. веку, за потребе колониста, а првобитно су формирана два насеља, Масторт и Хајфелд. У оквиру терезијске колонизације, насељени су Немци и Французи, временом су Французи понемчени. Мањинско становништво у овим насељима је било српске и румунске националности. Одвојена села егзистирају до половине 20. века. Тек после Другог светског рата, долазе нови колонисти са простора Босне и Херцеговине, демографска слика насеља се у потуности мења. Године 1947. насеља Масторт и Хајфелд се спајају у Нове Козарце.*

Кључне речи: *Масторт, Хајфелд, колонизација, Нови Козарци*

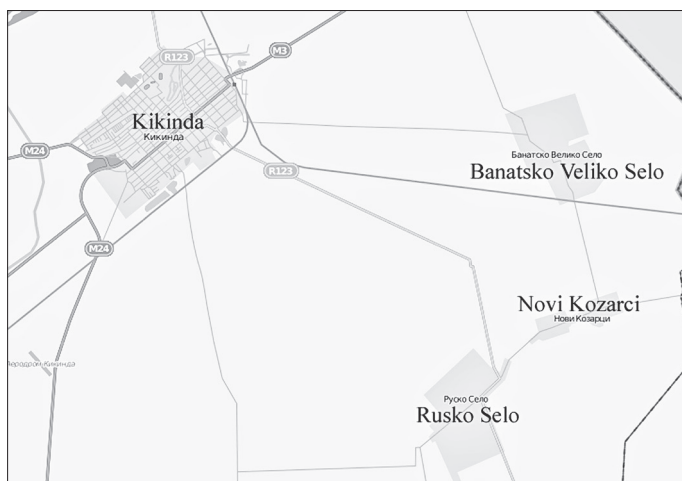
УВОД

За разлику од осталих банатских насеља која имају правилан квадратни или правоугаони облик, облик овог насеља је неуобичајен. Да би се одговорило на питање зашто је то тако, потребно је посебно обратити пажњу на две велике колонизације које су се овде одиграле. Првом терезијском колонизацијом на ове просторе су дошли Немци и Французи и тада се први пут спомињу Масторт и Хајфелд. Другом колонизацијом, после Другог светског рата, досељавају се колонисти са простора Босне и Херцеговине и Хрватске. Тада се дешавају кључне промене које су утицале на садашњи облик насеља, али и његов даљњи развитак.

¹ Булевар Деспота Стефана 7а, Нови Сад, контакт: madic_cecago@hotmail.com

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Нови Козарци су насеље које се налази у југоисточном делу кикиндске општине. Атар Нових Козараца се граничи са Румунијом, са општином Нова Црња и са три атара који припадају општини Кикинда (атари Банатског Великог Села, Руског Села и града Кикинде). Граница према Румунији је на североистоку, а на истоку, југоистоку и југу су атари Нове и Српске Црње. На западу се граничи са атаром Руског Села, на северозападу са атаром насеља Кикинда и на северу са атаром Банатског Великог Села. Облик атара је неправилан и издужен у правцу север–југ око 10 km, док му је ширина 4 km у правцу запад–исток. Село је смештено

Карта 1. Положај Нових Козараца у односу на Кикинду, размер 1:200000

Извор: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Karta_kikinda.png

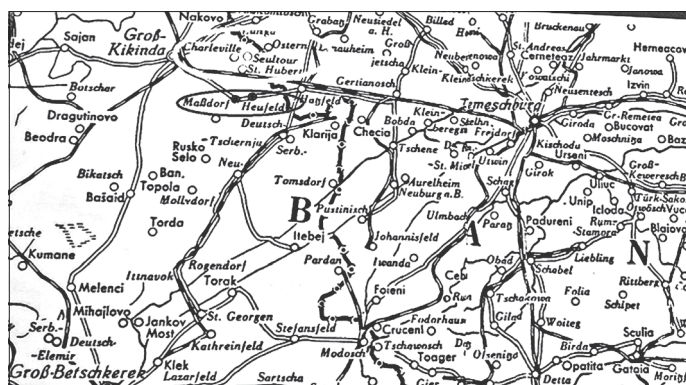
у северном делу атара дуж комуникације Руско Село – Нови Козарци – Румунија (Давидовић, 1996). Насеље заузима погранични положај у односу на остале делове општине. Нови Козарци су од Кикинде удаљени 19 km. Саобраћајни положај је, због удаљености од Кикинде и осталих већих градова, неповољан. Положај у односу на реке је такође изразито неповољан, јер поред села не протичу веће реке. Развијен је једино локални саобраћај који повезује село са осталим насељима кикиндске општине и општине Нова Црња.

ПОСТАНАК НАСЕЉА И ЊЕГОВ РАЗВОЈ ОД НАСТАНКА ДО 20. ВЕКА

Марија Терезија је 1763. издала колонизациони патент за Угарску, Трансилванију и Банат. Коморска земља је изнајмљена предузимачима који су се обавезили да ће је населити. Ово је током наредних година привукло неколико хиљада колониста из западне и југозападне Немачке. Године 1772. ступио је на снагу нови

импопулациони патент који је предвидео земљишта да би се видело колико још Немаца треба населити у српска и румунска села, да би их научили бољим пољопривредним методама и техникама. Колонисти из ове партије су долазили из Шлезије, Моравске и Чешке, а насељеници су врбовани и у Алзасу и Лотарингији. Део колониста из ове две регије био је и француске националности. Французи су временом понемчени и помађарени, задржавши само француска презимена (Јањетовић, 2009).

Насеља Масторт и Хајфелд су основана за време терезијске колонизације. Колонизација Немаца је спроведена по новом, тачно утврђеном плану, патентом из 1763. године, тако да се на камералним земљиштима прво насељавају пензионисани официри и отпуштени војници, до четири стотине породица, како би се укидањем њихових пензија што више растеретио ерар. Остала земља издавала би се богатим грађанима са обавезом колонизације. Колонистима је зајемчено ослобађање од пореза, земљорадницима за шест, а занатлијама за десет година, уз то дата им је на отплату грађа за кућу и огрев. Онима који би се настанили на спахилуцима, зајемчено је ослобађање од пореза на три, а на камералним поседима на четири до седам година, према квалитету земљишта. Виноградарима је признато право слободног точења вина за четврт године (од Архангела Михаила до Божића). Сваком домаћинству је дато право слободног сељења, а дажбине су биле велике. Износиле су једну форинту, по двадесет комада живине, по две гуске и десет свиња, сем тога, од аграрних производа 1/10 на име парохијала, а 1/9 или 1/8, према квалитету земље, спахијама. Колонистичка сесија установљена је у најмање тридесет ланаца оранице и десет ланаца ливаде. Од шума и утрина додељен је по један сразмеран део свакој општини на име заједнице (Allmende). Занатлије добијају, сем куће и грунта, једну парцелу оранице (Kukurutz-Acker) за одгој свиња и живине и парцелу ливаде за једну или две краве. Да би свака кућа имала своје гориво, треба да има са улице и у двориште најмање двадесет топола, врба или других дрвета, а за гајење свилене бубе у врту дванаест дудова. Свака кућа треба да буде означена бројем. У свакој општини треба да буде смештен по један хирург,

Слика 1. Положај насеља у Торонталској жупанији

Извор: Вујин, 2014.

или на три, четири мање општине. Приликом доласка свака породица је добијала парче земље (сесију) која је износила 35 јутара. Свима је дата кућа, семе, намештај и прибор за пољопривредни рад, а трговцима и занатлијама 50 форинти за потребан алат. Сва та задужења колонисти су имали у својим задужним књижицама (Schuldbuch) и морали да врате за 6 година. Поједина домаћинства имала су по осам ланаца ораница, шест ланаца ливаде, два ланца утрине, пола ланца окућине, пола ланца грунта (баште), од пола до једног ланца кудељишта (Јанкулов, 1961).

Масторт је насељен Немцима са обале Рајне у периоду 1770-1771. године. Насељавање Немаца је извршено под надзором темишварског начелника Нојмана (Neumann) који је за потребе досељеника изградио 78 кућа. Насеље већ 1770. године има основну школу. Припада Торонталској жупанији са седиштем у Великом Бечкереку. Жупанија се граничила са Кикиндским диштриктом. Почетком 19. века село као краљевски посед купује породица Zichy-Ferraris. После 1838. године насеље припада грофу Zichy-Ferraris Viktoru.

Пошту и телеграф су имали у суседном Хајфелду (Nagyotaszeg), а железничку станицу у Сент Хуберту. У општини је постојала млекарска задруга, дом културе са кафаном, друштво слободара из 1848. године, певачко друштво, добровољно ватрогасно друштво, народна банка и моторни млин Лапиг Јохана (Мандић и сар., 1988).

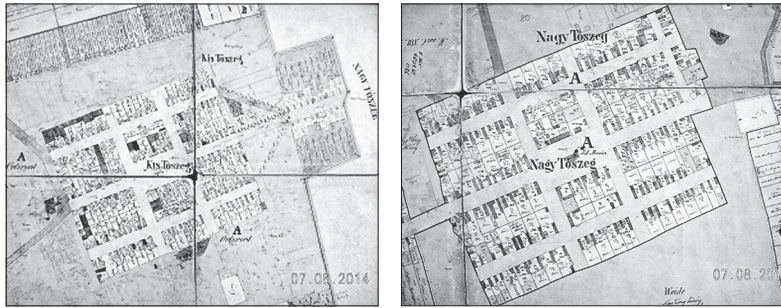
Хајфелд је насељен у периоду 1770-1771. године под управом грофа Кларија (Clary), а под надзором темишварског начелника Нојмана. Тада је, као и у Масторту, изграђено 78 кућа и основна школа. Поред Немаца, населили су се и Французи из Лотарингије. Колонисти Французи су се временом претопили у тамошње Немце, само су многе француске речи и презимена у понемченом облику остала у говору Немаца. Ово насеље, као и претходно, припадало је Торонталској жупанији. Почетком 19. века, као краљевски посед га купује породица Zichy-Ferraris. Хајфелд је до 1838. године био у власништву грофа Zichy-Ferraris Ferenza-a, када га купује француски принц Shombord и ставља га под надзор барону Billot Czirill-u (Мандић и сар., 1988). Општинска римокатоличка црква је изграђена 1816. године. Међутим 1. маја 1840. године пола општине, са црквом, парохијом и школом је изгорело. Године 1850. атар око општине је опустошила најезда скакаваца, а 1873. године је владала епидемија колере.

Становништво је основало дом културе са кафаном, занатлијско, трговачко и читалачко друштво, добровољно ватрогасно друштво, млекарску задругу, погребно удружење и друштво слободара из 1848. године.

У Торонталској жупанији насеља су била подељена по срезовима. У периоду од 1779. до 1790. године Масторт и Хајфелд су били у оквиру Ујпечког среза (Историјски архив Војводине), а у оквиру спахилука Свети Хуберт (Хегедиш, 1987).

Мастор и Хајфелд су због своје близине била слична села, зато су управљање и начин живљења у селима били врло слични.

Распоред површина земљишта у атарима Хајфелда и Масторта одговара извођењу колонизације спроведене по плану барона Котмана. Пре насељавања, извршен је премер земљишта. За села су одређене узвишице, по могућности у средини атара. У селима и пољима су били бунари, поред села пашњаци, слободно зем-

Слике 2, 3. План села Мاستорт (лево) и Хајфелд (десно), 1875. година

Извор: Катастар непокретности Кикинда

љиште, баште и виногради. Свако село је добило школу, општинску кућу, апотеку, а више општина по једног лекара („фелчера“) и по једну гостионицу („бирт“). Имали су једну заједничку цркву (храм) у Хајфелду. По Котмановом плану свака кућа је добила врт за воће и поврће. Села су имала своје шуме, врбаке и дудове. Око друмова и око утрина које опасују села засађени су дудови за хлад и гајење свилене бубе. Атари су подељени на три типа њива, на ивици атара простирале су се ливаде које су служиле за сенокос и испашу стоке. Пољске парцеле су одређене пољским путевима (Утак).

Села су у облику правоугаоника, са већим тргом, док је у средини црква, а околну јавну зграду. Куће су ушорене са правим уздужним и попречним улицама (Gassendorf) и са по једним општинским бунаром за сваку улицу. Главне улице су широке 18 до 20 хвата (34 до 38 m), а споредне 6 до 8 хвата (11,4 до 15 m), ради што лакшег саобраћаја, а у случају пожара стварања погодних услова за његово локализовање. Фронт куће је окренут ка улици, штале и шупе су у продужетку куће, а нипошто по фронту, да се пожар не би ширио на суседне куће. Прве колонистичке куће у Хајфелду и Мاستорту градили су Срби и Мађари из околних места, а касније сами Немци. Колонисти су поред куће и земље добили још и стоку, исто тако дат им је на отплату и прибор за рад (Мандић и сар., 1988).

Подаци о јозефинском попису за период 1784-1787. године и подаци о броју становника округа Велики Бечкерек за 1850. и 1857. годину налазе се у библиотеци Матице српске. Захваљујући овим подацима може се пратити број становника у Масторту и Хајфелду у наведеном периоду.

Табела 1. Упоредни преглед броја становника

Година	1878.	1836.	1850.	1857.
Масторт	558	936	1032	1179
Хајфелд	551	978	1117	1221

Извор: Антал, Чобанић, 1991

На основу доступних пописа који досежу до друге половине 19. века, примећује се константан пораст становника у оба насеља.

Французи су се доселили са породицама, свака породица је имала просечно осморо до дванаесторо деце, а понеке чак и 15. Међутим, епидемичне болести које су тада завладале косиле су децу, тако да је, код већине породица, које су имале од десеторо до дванаесторо деце, највише троје или четворо доживело десету годину. Најжешћа је била колера 1831. и 1873. године. Од тада се јављала ретко и у слабијем степену. Из страха од болести, многи насељеници су се вратили у стару отаџбину. Пошто представник власти није знао француски, имена су местимично писана фонетски или фонемично, па су тако првобитна француска имена мењана по доласку, намерно, али већином зато што је становништво било неписмено. Чиновници су презимена бележили на немачком језику, док се француски полако губио и замењен је немачким. Германизација Француза је успела. Французи који су остали временом су се претопили у Немце.

Школа је функционисала од 1771. године, а настава је била обавезна за децу од 9 до 15 година. Школовање је трајало две до три године, зависно од успеха ученика. После завршене основне школе обавезно је било похађање тзв. повторне школе¹ у трајању од две године. Учитељ је имао комбиновану плату, 25 форинти годишње у новцу, 2-3 вата сламе, 2-3 кола чокања, жита, кукуруза и свеће. Све се то прикупљало од народа у виду бира или прилога.

РАЗВОЈ НАСЕЉА У 20. ВЕКУ

Почетком 20. века ситуација у селима се није битно променила. Масторт и Хајфелд и даље су постојали као одвојена насеља. Већинско становништво је и даље било немачко. Промене великих размера су уследиле после Другог светског рата.

По попису из 1921. године, првим пописима у оквиру Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, ова села су била у оквиру среза Жомбољ, док су уследиле промене у каснијем периоду, јер су по попису из 1931. године ова села припадала срезу Јаша Томић.

Табела 3. Упоредни преглед броја становника у Масторту и Хајфелду

Насеље	Година	Мушкараци	Жене	Укупно
Масторт	1921.	426	446	872
	1931.	458	486	944
Хајфелд	1921.	543	595	1.138
	1931.	545	595	1.140

Извор: Савезни завод за статистику

По подацима пописа примећује се да је Хајфелд имао већи број становника. До пописа 1931. године већи пораст становништва се примећује у Масторту. У селима се кроз пописе уочава приближно једнак број особа мушког и женског пола.

¹ Повторно преведено са бугарског језика означава поновно, наставак школовања.

Од индустријских објеката у сваком селу је постојао млин, а само у Масторту је постојала и циглана. У селу Масторт је постојао млин Кади Николауса и циглана Јакоба Мушонга, који је иначе био из Масторта. У Хајфелду је постојао млин Бајерле Јохана из Хајфелда и електрична централа „Лапинг Антона“. У насељима је постојао Црвени крст, као и друштво „Јадранска стража“, за коју се у селима на годишњем нивоу из буџета одвајало 1000 динара (Историјски архив Војводине).

У Банату је 1919. и 1920. године била најбројнија немачка народност, која је уживала благодатни став државних власти. Све до априла 1941. године Немци из Масторта и Хајфелда били су лојални грађани Краљевине Југославије. Ове општине до априла 1941. године припадају срезу Јаша Томић. Домаћи Немци су за време рата организовали своје добровољачке јединице „Deutsche Mannschaft“, имали су свој полицијски апарат у Хајфелду, да би свим својим снагама стали у службу нацистичке Немачке, желећи да Банат постане саставни део њене територије. Непосредно по окупацији у Банату су власт преузели домаћи Немци (Мандић и сар., 1988).

По завршетку Другог светског рата, демографска слика насеља се у потпуности мења. Немци, који су били савезници нацистичке Немачке су стрељани или одведени у логоре широм Баната (постојао је логор у Хајфелду). Скоро целокупан немачки живаљ у Војводини је био послат у логоре. Велики број немачког становништва по пуштању из логора преселио се у Немачку и друге земље, остављајући читава домаћинства празна.

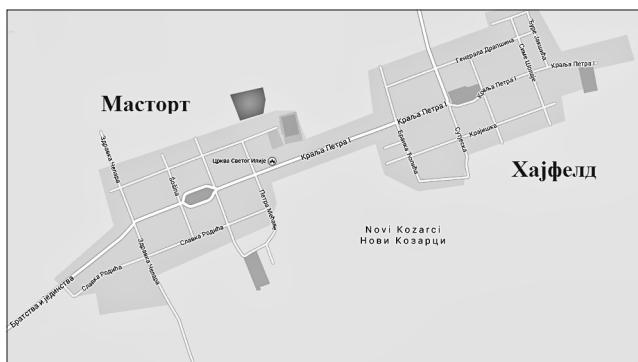
Ова села су почела поново да се насељавају 1945. године, по други пут у својој историји. Колонисти су сада дошли махом са простора Босне и Херцеговине. Усељивши се у швапске куће, где је већ све било изграђено, нису имали потребе за грађењем нових објеката. Преко 80% становништва у Новим Козарцима и данас живи у старим швапским кућама, осим месне заједнице и околних објеката, мало је нових грађевина у селу.

Године 1947. насеља се спајају. Спајањем Масторта и Хајфелда настају Нови Козарци. Године 1955. Месна заједница Нови Козарци је добила грађевинску дозволу за рушење римокатоличке цркве.

ОБЛИК ОСНОВЕ НАСЕЉА

Карактеристично за војвођанска насеља је да су грађена као колонијална насеља, за време Аустроугарске монархије. Насеља су плански грађена, са унапред одређеним обликом, ширином улица, изгледом кућа и изгледом централног дела насеља.

По мапама из 1875. године, уочава се правилан правоугаони облик насеља Хајфелд и правилан квадратни облик насеља Масторт. Улице су праволинијске, секу се под углом од 90°. Дуж улица су куће изграђене једна поред друге, дворишта су велика и широка у задњем делу, где је предвиђено место за помоћне пољопривредне објекте. На мапама се примећују бројеви уцртани унутар домаћинства, они су означавали редни број куће (црни бројеви) и редни број парцеле у атару (црвени

Слика 4. План насеља Нови Козарци, друга половина 20. века
Извор: Катастар непокретности Кикинда

бројеви). Куће су добијале редни број по времену градње. Прва изграђена кућа у селу је имала редни број један итд. У центру насеља су сконцентрисане све важне функције, црква (само у Хајфелду), школа, парк, општинска кућа, важне трговине.

Спајањем ова два насеља у Нове Козарце, распоред унутар насеља се није много променио, колонисти су изградили нови пут који је спајао ова два насеља. Изградњом кућа дуж овог пута настала је улица, која је данас главна улица у насељу.

На простор иза кућа, дуж главне улице, смештене су баште и оранице, због тога није дошло до изградње нових улица, а село је добило нетипичан облик за ове просторе. На крају рејона Хајфелд, према рејону Масторт смештен је централни део насеља. Ту је зграда месне заједнице, галерија, парохијски дом, а даље дуж главне улице су здравствена амбуланта, црква, стадион, ватрогасни дом.

ЗАКЉУЧАК

Нови Козарци по физиономији одступају од типичних војвођанских насеља. Настали су од два типична колонистичка насеља у 18. веку, насељена претежно немачким и француским становништвом. Неометани живот и развој Масторта и Хајфелда трајао је више од једног века. За то време насеља су захватиле разне промене. Број становника се константно повећавао, првобитни француски живаљ је полако нестајао. Број мађарског становништва се повећавао, док су Срби и Румуни чинили мањине у селима. Иако мала, села су била добро организована и опремљена. Структура села је била решеткаста, попут шаховске табле. У центру насеља су се налазиле све најважније институције у селу.

Најбитније промене у овим насељима догодиле су се по завршетку Другог светског рата. Целокупно немачко становништво је протерано, или су побегли у Немачку. Њихове куће, домаћинства и њиве држава је доделила новим колонистима, који су дошли из Босне и Херцеговине (мали број и из Хрватске). Уз многе промене, живот у селима је наставио да се одвија. Насеља Масторт и Хајфелд се спајају

1947. године и од тада постоје под називом Нови Козарци. Данас је већинско становништво српског порекла, од мањина заступљени су Мађари и Роми.

ЛИТЕРАТУРА

- Вујин, В. (2014). *Краљевство циџе и цреја*, Народни музеј, Кикинда.
- Давидовић, Р. (1996). *Ојштина Кикинда, Нови Козарци*. Географске монографије војвођанских општина, ПМФ, Институт за географију, Нови Сад, стр. 196-205.
- Збирни прејед планова хаџара и насеља, 1875. година*, Архив катастарског завода, Кикинда.
- Историјски фонд 126, куџија 21144, прејед број 1190/1930*. Историјски архив Војводине, Нови Сад, стр. 9.
- Јанкулов, Б. (1961). *Прејед колонизације Војводине у XVIII и XIX веку*. Матица српска, посебна издања, Нови Сад, стр. 29-34.
- Јањетовић, З. (2009). *Немци у Војводини*, Београд.
- Мандић Ђ., Миладиновић М., Петрић Д., Бореновић М. (1988): *Нови Козарци у северном Банату*, Монографија. Месна заједница, Нови Козарци.
- Хегедиш, А. (1987). *Ајарни односи у Торонјалској жујанији у Банату 1779-1848*. Матица српска, Нови Сад.
- Хегедиш А., Чобанић К. (1991). *Демојрафска и ајарна сјајистика Војводине 1767-1867*, Нови Сад.

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Karta_kikinda.png